

Τὸ δεύτερον σχετικὸν βιβλίον εἶναι ἡ πολύτιμη πολυσέλιδος (σσ. 420) ἔργα-
σία τῆς διδάκτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Ι. Νι-
κολαΐδου, ἐπιγραφομένη: «Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ Ἀλβανικὴ κίνηση
στὶς μητροπολιτικὰ ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου
καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα». Ἔκδοσις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978.

Ε. Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ

* * *

ΓΕΡ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, Σοφοκλέους Ἀντιγόνη, Κριτικὴ καὶ ἐρμηνευ-
τικὴ ἔκθεσις, Gutenberg, Ἀθήνα 1979.

Ὁ συγγραφεὺς, ἐκλεκτὸς φιλόλογος καὶ γνωστὸς ἐκ τῶν δημοσιευμάτων του
εἰς τὸν «Πλάτωνα», εἶχεν ἐκδώσει τὸ 1978 τὸν Οἰδίποδα Τύραννον κριτικῶς καὶ
ἐρμηνευτικῶς. Ἀσχολούμενος ἰδιαίτερος μὲ τοὺς μεγάλους τραγικούς μας ἔχει δώ-
σει τὰ πιστὰ τῆς στενῆς πρὸς τὸ πνεῦμά των ἐπαφῆς.

Ἡ παροῦσα ἔκδοσις εἶναι ἀξία προσοχῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐμε-
λέτησε μετὰ προσοχῆς ὅλας τὰς σχετικὰς ἐκδόσεις καὶ μελέτας ξένας καὶ ἡμετέ-
ρας καὶ ἐξήτασε μικροταινίας καὶ φωτιστικὰς τῶν κυριωτέρων χειρογράφων τοῦ
ἔργου διὰ νὰ καταρτίσῃ τὸ κείμενον καὶ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα μὲ τὰς κυριωτέ-
ρας παραλλαγὰς. Ὁ προτασσόμενος κατάλογος τῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν ξέ-
νων καὶ ἡμετέρων καθὼς καὶ ἡ ἐπιτασσομένη πλουσία ἐκλογὴ βιβλιογραφίας μαρ-
τυροῦν μὲ πόσῃ ἐπιμέλειαν ἡσχολήθη ὁ σ. μὲ τὴν ἔκδοσιν.

Προηγεῖται ἐμπεριστατωμένη Εἰσαγωγή, σελ. 13—82 διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ
δράματος, διὰ τὸν μῦθον τῆς Ἀντιγόνης εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν λογο-
τεχνίαν, διὰ τὴν δραματοποίησιν τοῦ μύθου μὲ ἔκθεσιν τῶν διαδραματιζομένων εἰς
τὸν Πρόλογον, τὴν πάροδον, τὰ πέντε ἐπεισόδια, τὰ πέντε στάσιμα καὶ τὴν ἔξο-
δον. Ἀκολούθως προβαίνει εἰς ἀνάλυσιν τοῦ δράματος κατὰ τμήματα (σ. 30—56)
ἐξετάζει τὴν δομὴν τῆς τραγωδίας καὶ τὰ προκύπτοντα προβλήματα (51—70) καὶ
τέλος προβαίνει εἰς σύντομον μετρικὴν ἀνάλυσιν (70—82).

Ἀκολούθως μετὰ τὴν παράθεσιν τοῦ πίνακος τῶν κωδίκων καὶ τῶν τριῶν ὑπο-
θέσεων παρατίθεται τὸ κείμενον (ἀριστερὰ) καὶ ἡ μετάφρασις (δεξιὰ) ἀπὸ τῶν
σελ. 88—175. Ὑπὸ τὸ κείμενον ὑπάρχει καὶ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Τέλος ἀπὸ
σελ. 179—265 παρατίθενται κατὰ ἐνότητος πλουσία καὶ διαφωτιστικὰ σχόλια, εἰς
τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται καὶ αἱ διάφοροι ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων, τῶν νεωτέρων καὶ
τῶν συγχρόνων φιλολόγων.

Δύναται νὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ παροῦσα ἔκδοσις ἔχει τὸν χαρακτήρα σοβαρᾶς φι-
λολογικῆς ἐργασίας καὶ ἀκριβῶς τὸ γεγονός ὅτι μίᾳ τοιαύτῃ ἐκλεκτῇ ἐργασίᾳ εἶ-
ναι γεγραμμένη λόγῳ τῆς δημοσιοῦπαλληλικῆς ιδιότητος τοῦ συγγραφέως μὲ ὀρθο-
γραφίαν ὄχι τὴν ἱστορικὴν καὶ μὲ μετατολὴν τοῦ γένους τῶν θηλυκῶν τοῦ πλη-
θυντικοῦ εἰς ἀρσενικὸν καὶ τινὰς ἄλλας ἰδιοτυπίας, πού ἐπέβραλεν ἡ Κυβέρνησις ἀπὸ
τοῦ 1966 ὑποχρεωτικῶς μὲ τὴν Γραμματικὴν τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν παρελ-
θόντων αἰώνων πού καθιέρωσε, προκαλεῖ αἰσθημα λύπης δι' ὄσους τοῦλάχιστον
κατὰ τὸν μέχρι σήμερον βίον των εἶχαν συνηθίσει εἰς τὴν γραφὴν τῆς γλώσσης μας
σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν αἰώνων καὶ εἰς τὴν ἀκριβείαν τῆς ἐκφορᾶς
τῶν ὄρων (πρβλ. τοῦ Σοφοκλή, τοῦ γραφέα, ὁ κώδικας, τοῦ Σωφρόνιου, τῆς μετά-
φρασης κλπ.).

Ἀσχέτως ὁμως πρὸς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν, πού διαστρεβλώνεται κρατικῇ

ἐπιταγή, ἡ ἐργασία εἶναι εὐσυνείδητος εἰς ὅλα τῆς τὰ τμήματα καὶ ὁ σ. ἐξετάζει μετὰ περισκέψεως ὅλας τὰς ἐπὶ τῶν προκυπτόντων προβλημάτων ἐξενεχθείσας γνώμας καὶ ἐκφέρει ἀνευ δισταγμοῦ τὴν ἰδικήν του γνώμην. Τοῦτο ἰδιαιτέρως παρατηρεῖται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Εἰσαγωγῆς, εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ὁποίας ἔχουν διατυπωθῆ διάφοροι καὶ συγκρουόμενοι ἀπόψεις ὡς πρὸς τε τὴν χρονολόγησιν καὶ τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὴν θέματα, ὡς πρὸς τὸν μῦθον καὶ τὴν ἀφορμὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ θέμα τῆς δραματοποιήσεως καὶ τὰ προβλήματα τῆς δομῆς. Ὁ σ. ἀνεμετρήθη ἱκανοποιητικῶς καὶ μὲ τὴν δέουσαν εὐλάβειαν πρὸς τοὺς παλαιοὺς ἐρευνητάς. Ἐπαινετὴ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ συσχετίσῃ τὸ μέτρον τῶν διαφορῶν τμημάτων τοῦ ἔργου πρὸς τὰ διέποντα τὰ ἀνάλογα κείμενα συναισθήματα. Ἀξιέπαινον τὸ περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου κεφάλαιον, ἔνθα ἐξαιρεται ἡ συμβολὴ τῶν Βυζαντινῶν λογίων καὶ ἡ στοργὴ των πρὸς τὰ ἀρχαῖα κείμενα, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι θὰ μᾶς ᾔσαν ἄγνωστοι καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ πολιτισμοῦ δι' αὐτῶν θὰ ἦτο ἀδύνατος.

Τὸ κείμενον, ὡς κατηρτίσθη, ὅτε μὲν κατὰ τοὺς κώδικας, ὅτε δὲ κατὰ τοὺς ἱκανωτέρους διορθωτάς, ὅτε δὲ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ συγγραφέως εἶναι ἱκανοποιητικὸν καὶ ἀποδίδει νόημα Σοφοκλείου. Τὰ παροράματα ἐλάχιστα, λ. χ. στίχ. 1265 ἀνοβλα ἀντὶ ἀνοβλα, στίχ. 1301 βωμία ἀντὶ βωμία. "Ὅτι τὸ δεῦτερον τοῦτο εἶναι ἀβλέπτημα, προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν στίχον τοῦτον ἐπροτίμησε τοὺς διορθωτάς ἀντὶ τῶν κωδικῶν.

Ὡς πρὸς τὴν νεοελληνικὴν παρουσίαν τοῦ κειμένου, δηλαδὴ τὴν μετάφρασιν, αὐτὴ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἶναι ἀκριβῆς καὶ σαφής. Ἴσως πού καὶ που θὰ ἦτο δυνατόν ἡ διατύπωσις νὰ εἶναι ἀκριβεστέρα, λ. χ. εἰς τὸν στίχ. 38 τὸ εὐγενὴς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῆ μὲ τὸ εὐγενικός τῆς ΝΕ, ἐν στ. 332 τὸ πολλὰ τὰ δεινὰ ἀποδίδεται μὲ χαλαρότητα διὰ τ.ῦ πολλά τὰ θαυμαστά ἢ ἐν 342 τὸ κουφονόων ὀρνίθων κατὰ λέξιν μὲ τὸ ἐλαφρόμυαλων πουλιῶν ἀντὶ λ. χ. τοῦ ἀπερισκέπτων ἢ ἐν 887 εἶτε χορῆ θανεῖν διὰ τοῦ εἶτε θέλει νὰ πεθάνῃ (τὸ χορῆ δὲν σημαίνει θέλει). Ἐπίσης κάπου κάπου ἡ μετάφρασις ἀλλάζει τὴν δομὴν τοῦ ποιητικοῦ λόγου, π. χ. εἰς στίχ. 1350 μεγάλοι δὲ λόγοι . . . ἐδίδαξαν (μὲ προσωποποιήσιν τῶν λόγων) ἀποδίδεται: Οἱ ἀλαζονικοὶ ἄνθρωποι . . . μαθαίνουσι ἀφοῦ πληρώσουσι τὰ φουσκωμένα λόγια τοὺς τοὺς ἀνθρώπους, δηλ. ἄλλο τὸ ὑποκείμενον εἰς τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλο εἰς τὸν μεταφραστήν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν γενικώτερον τρόπον τῆς ἀπόδοσεως τοῦ κειμένου, τὸν ἄγαμον γάμον, ὡς τὸν χαρακτηρίζει ὁ σ. «πεζῆς φιλολογικῆς μετάφρασης καὶ λογοτεχνικῆς ἀπόδοσης», διατηρῶ ἐπιφυλάξεις ἐκ λόγων καθαρῶς διδασκαλικῶν. Νομίζω ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γληνοῦ 1922 καὶ ἐξῆς οἱ διδάσκαλοι ἐπήραμε τὸν κακὸν δρόμον καὶ ἀντὶ νὰ ὠθοῦμεν τοὺς μαθητάς εἰς ἀντικειμενικὴν, νηφαλιᾶν καὶ ἀντικειμενικὴν ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος, τοὺς ἐξοικειώνομεν εἰς τὸν γλυκίζοντα λυρισμὸν καὶ τὸ ψευδοποιητικὸν ὕφος. Ἔτσι καὶ ἐδῶ εἰς τὸν ἀκροτελεύτιον στίχον τὸ γῆρα τὸ φρονεῖν ἐδίδαξαν κατὰ τὴν γνώμην μου θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῆ λογικῶς «ἐδίδαξαν τὴν φρονιμάδα εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν γηρατέων», ἀλλὰ ὁ συγγραφεὺς ἐπροτίμησε τὴν λογοτεχνικὴν μορφήν «στὰ γεράματα φρόνιμοι νὰ ἴναι μαθαίνουσι». Ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότεροι μεταφρασταὶ ἔτσι ποιητικῶς καὶ λογοτεχνικῶς μεταφράζουσι κατ' ἔθος τῆς ἐποχῆς μας. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀλλάξωμεν τακτικὴν διὰ νὰ κάμωμεν θετικωτέρους εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν σκέψεων των τοὺς νέους μας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνήλικας.

Εἰς τὴν περίπτωσιν λοιπὸν τοῦ «ἀγάμου γάμου» ἡ γνώμη μου εἶναι ἀντίθετος, ὅχι διότι θέλω τὴν «πνιγρὴ φρασεολογία τῆς κατὰ λέξιν μεταφορᾶς τοῦ ἀρχαίου λόγου», κάθε ἄλλο, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἀπὸ τὸν πεζὸν λόγον ἡμπορεῖ νὰ λείπη ἡ «λογοτεχνικὴ» ἀπόδοσις πού συνηθίζουν οἱ σύγχρονοι μεταφρασταὶ ξένων θεατρικῶν ἔργων πού ἔχει καταντήσῃ «τυπολογικὴ».

Αί τελευταῖαι παρατηρήσεις, πού γράφονται δι' ὅλους τοὺς μεταφραστὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἔργων, διότι ὅλοι κάμνουν «ἀγάμους γάμους» πολὺ περισσό-
τερον ἐπιτηδευμένους καὶ ἐξεζητημένους — εἶναι δὲ ἄλλως τε παρατηρήσεις ἐνὸς
παλαιοῦ διδασκάλου — δὲν μειώνουν τὴν πραγματικῶς ἐπιστημονικὴν, ἐπιμελε-
στάτην καὶ γενικῶς ἱκανοποιητικὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Μαρκαντωνάτου, ἡ ὁποία
ἐκτυπωμένη καλαισθῆτως ὑπὸ τοῦ οἴκου Gutenberg τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελεῖ μίαν
λαμπρὰν προσφορὰν εἰς τὴν ὑπὸ εὐρύτερων στρωμάτων τῆς Κοινωνίας μας μελέ-
την τῶν ἀθανάτων δημιουργημάτων τῆς πατρογονικῆς μας σοφίας.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

GEORGES J. KAYAS, **Euclide, Les Elements. Εὐκλείδου Στοιχεῖα**,
τόμοι 2. Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique,
Paris 1978. Ἐκδόσεις τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῆς Ἐρεῦνης
(τῆς Γαλλίας).

Ὁ ἐν Παρισίοις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐργαζόμενος εἰς τὸ Ἔργαστήριον τῆς Πυ-
ρηνικῆς Φυσικῆς τοῦ Πολυτεχνείου τῶν Παρισίων, διακεκριμένος Ἕλλην ἐπιστή-
μων κ. Γεώργιος Καγιᾶς ἀσχολεῖται παραλλήλως λίαν ἐπιτυχῶς καὶ μὲ προβλή-
ματα ἀφορῶνται εἰς τὰ Μαθηματικὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν
ἐδημοσίευσεν πραγματεῖαν ἀφορῶσαν εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς ἢ νυμφικοὺς ἀριθμοὺς
τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος (546 Β). Ἦδη ἐξέδωκεν εἰς δύο μεγάλους τόμους
τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου. Εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν περιλαμβάνεται τὸ ἀρχαῖον
Ἑλληνικὸν κείμενον τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν κωδίκων οἱ
ὅποιοι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν Λειψίαν πλαιότερον (I. Heiberg 1883—85).
Κατὰ τὴν νεωτέραν ἔκδοσιν τῆς Λειψίας (I. Heiberg—E. S. Stamatis, 1969—
1973) ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ αὐτοὶ κώδικες. Εἰς ἐκάστην ἀριστερὰν σελίδα τῆς
ἐκδόσεως τοῦ κ. Καγιᾶ παρατίθεται τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ἐν ᾧ εἰς ἐκάστην δεξιὰν
σελίδα παρατίθεται ἐλευθέρως μετάφρασις εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν. Τὰ Στοιχεῖα
τοῦ Εὐκλείδου περιλαμβάνόμενα εἰς δεκατρία βιβλία, ἐκδίδονται κατὰ τοὺς τελευ-
ταίους αἰῶνας εἰς τέσσαρας τόμους. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον περιέχεται ἡ ἐπίπεδος
Γεωμετρία. Εἰς τὸν δεύτερον τόμον περιέχεται ἡ θεωρία τῶν ἀναλογιῶν, συνέχεια
τῆς ἐπιπέδου Γεωμετρίας καὶ τὰ ἀριθμητικὰ βιβλία ὑπ' ἀριθμ. 7, 8, 9. Εἰς τὸν
τρίτον τόμον περιέχεται τὸ δέκατον βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὴν θεωρίαν
τῶν ἀσυμμέτρων. Τέλος εἰς τὸν τέταρτον τόμον περιέχονται τὰ βιβλία 11, 12, 13,
τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν τὴν ὄλην τῆς Στερεομετρίας. Ὁ κ. Καγιᾶς, διὰ πρώτην
φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου ἐπρωτοτύ-
πησε. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον περιέλαβε τὴν Ἐπιπεδομετρίαν καὶ τὴν Στερεομε-
τρίαν (σελίδες 258, σχ. 8), ἐνῶ εἰς τὸν δεύτερον περιέλαβε τὰ ἀριθμητικὰ βιβλία
(7, 8, 9) καὶ τὸ δέκατον βιβλίον, περὶ ἀσυμμέτρων (σελ. 186).

Ἀκολουθῶς ὁ κ. Καγιᾶς ἀσχολεῖται μὲ τὸν καθορισμὸν τῶν βιογραφικῶν
στοιχείων τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀκμάσαντος συγγραφέως τῶν Στοιχείων καὶ
συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην, ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 320 π. Χ., ἐν ᾧ μερι-
κοὶ τῶν Ἱστορικῶν τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης τοποθετοῦν τὴν συγγραφὴν
αὐτὴν περὶ τὸ 300 π. Χ. Διὰ τὴν ἀπήχησιν τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου, κατὰ